

آسیب شناسی مسجد (بزرگ سازی)

اجداد ما گرچه خانه خشتی داشتند اما مساجد را با آجر و کاشی می ساختند و سر هر کوچه و برزنی مسجد یا مساجدی بود که مردم به آن دسترسی داشتند حتی برای نماز فرادی به آنجا مراجعه می کردند و گاهی دیده می شد با ۱۰ نفر مسجد پر می شد که هنوز هم باقی است.

با اینکه وسعت شهرهای ما چند برابر قبل انقلاب شده ولی متأسفانه مساجد ما رشد چندانی نداشته و متأسفانه معلوم نیست: شاید مساجد جدید چندان بیشتر از مساجد متروکه و مخروبه نیست.

ساخت مساجد بزرگ: وقتی مسجد کوچک باشد ساخت و نگهداری آن راحت تر و با انگیزه بیشتر و گاهی یک نفر می سازد چنانچه مساجد بزرگ را سلاطین و بزرگان می ساختند

توجه داشته باشیم که هر چه جمعیت فوج فوج تر و مسجد کوچکتر باشد موفقیت و تسلط بر افکار و اعمال آنها بیشتر است و هر چه مسجد بزرگتر باشد یا پر نمی شود یا اگر بشود نظارت عالم (امام) کمتر است (معمولا مساجد بزرگ از کنترل بیرون است)

یکی از روشهای خلیجی ها در ایران مسجد می سازند این است که مرافق برای مسجد (مستقلات) نمی سازند فقط مسجد می سازند ولی ایرانی ها آنقدر مرافق می سازند که گاهی از ۵۰۰ متر بنا ۱۰۰ متر مسجد است و ۴۰۰ متر مرافق است خصوصا زیرزمین که هزینه ساخت آن دو برابر همکف غیر از اینکه کف مسجد را بالا آورده و بالکن را بالاتر برده و قهرا بالکن بلا استفاده می ماند یا مغازه ای که هیچ مقرون به صرفه نیست یا باشگاه و ورزشگاه و ... می سازند که کمتر عنایتی به مسجد است

در حالیکه بهترین مرافق خانه عالم است، اگر مسجد ۵۰۰ متری دارای ۱۰۰ متر خانه عالم در بالکن باشد قهرا ۶۰ درصد هزینه امام کم شده و حضور امام سه وعده و منظم می شود.

طبق آمار متأسفانه ۸۰ درصد مساجد مشکل فنی دارد و هزینه هماهنگ با منابع نیست

گرفتن پول برای مسجد و مصرف آن در مرافق مسجد جایز نیست مگر وضوخانه

جواز ساخت مسجد در هر اندازه و سطح گویای پذیرش معماری مسجد از همه ذوقها و سلیقهها و ظرفیتهاست.

شرایط ساخت مسجد بسیار ساده و آسان و در دسترس است و احکام مسجد به بنیه مسجد برمی گردد نه به بنای آن.

آن قدر مسجدسازی مهم و آسان است پیامبر ﷺ با چند سنگ کوچک و بزرگ مسجد می ساختند؛ مسجدی که نه سقفی داشت و نه دیوار و دربی، تشخیص مسجد از غیر مسجد با هندسه آن بود. اگر ساخت مسجد ضرورت نداشت پیامبر ﷺ این همه اصرار نداشت که مسجد باشد و گرچه با چند سنگ.

مسجدسازی و دعوت مردم به مسجد از ضروریات و شایسته است آنقدر مسجد بسازیم که هر کس در نزدیکی خانه یا محل کار خود چند مسجد مشاهده کند و برای حضور در مسجد بر اساس سلیقه و میل خود یکی را انتخاب کند^۱ و از سوی دیگر حس رقابت در مدیریت و امامت مساجد ایجاد شود. هنوز در مساجد بزرگ جماعت های متعدد اقامه می شود تا مردم خود انتخاب کنند

معماران مساجد بزرگ و جامع، با فضاهای اصلی و فرعی و داشتن شبستان های متعدد، جماعت های متعدد تنظیم می کردند تا ضمن صرفه جویی در برق و انرژی و سرما و گرما مسجد بی رونق جلوه داده نشود نه اینکه مسجد را یکپارچه بسازند برای سالی یکی دو مرتبه که پر می شود چنانچه مسجد الحرام و مسجد النبی با این مشکل مواجه است.

اگر مسجد در سبب زندگی مردم قرار گیرد علاوه بر شکر و افزونی نعمت و برکت، مردم شاداب و امیدوار می گردند و از سرگرمی ها و سردرگمی ها رهایی می یابند و امامت و رهبری اهالی مسجد و مقاوم سازی تدین و تشیع بسیار آسان خواهد بود.

الف) ساخت مسجد

مسجدسازی عبادتی بزرگ و پاداش های عظیمی دارد^۲ و از بهترین "باقیات الصالحات"^۳ به شمار می آید و مصداق بارز "تعاونوا علی البرّ و التّقوی"^۴ است.

نباید نبود مسجد، بی توجهی به مسجد و بی رغبتی به شعائر دینی تلقی گردد.

فراوانی مساجد سبب خشنودی خدا و بهترین خدمت به بندگان خداست. مسجد نعمت بزرگی است که در دسترس همگان قرار می گیرد.

مساجد مشترک المنافع اند و یک هدف دارند و مشکلی ایجاد نمیکنند و جمعیت را فزونی میدهد و حاکم شرع قبل از ساخت میتواند (در صورت صلاحدید) منع از وقف مسجد کند که در تاریخ هنوز چنین دستوری صادر نشده است

۱ . مخصوصاً امروزه در اثر وجود بلوارهای تندرو در مسیر برخی مساجد و عدم وجود پل های هوایی عبور و مرور مسجدی ها با مشکلاتی همراه شده است.

۲ . محاسن، ج ۱، ص ۵۵: « غنّ أبی جعفر ﷺ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ بَنَى مَسْجِدًا كَمَفْخَصِ قِطَاعِ بَنِي لَهِبٍ لَهِ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ ».

۳ . سوره كهف، آیه ۴۶ و سوره مریم، آیه ۷۶: وَ الْبَاقِيَا الصَّالِحَاتِ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا

۴ . سوره مائده، آیه ۲: تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ

ولی بعد از ساخت اختیاری ندارد لذا اگر نزدیک به هم باشند، مصداق مسجد ضرار نیستند^۵ بعد از مسجد ضرار (که مسجد نبوده) هیچ یک از ائمه علیهم السلام و حتی شخص پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله به مسجدی ضرار نگفته‌اند. و هیچ کس حق ندارد به قصد تخریب، تعرضی به آنها داشته باشد. مسجدسازی به هر حال پاداش دارد حتی اگر کوچک باشد و یا کسی در آن حضور پیدا نکند؛ چون مسجد ظرف نماز نیست و خودش با صرف نظر از نماز آثار و برکات فراوانی دارد.^۶

مسجد هیچ آفت و زبانی ندارد و خیر و برکت است و حتی اگر سوءاستفاده‌ای از آن بشود، همه در قبال آن مسئولند^۸ تعمیر، بازسازی و نگهداری آن بر عهده عموم مردم است. و برای بانی و مؤسس^۹ و بانی نیست، به خلاف سایر اماکن مذهبی و موقوفات که ممکن است هم مصداق سنت حسنه^{۱۰} و هم مصداق سنت سیئه باشد.

ساختمان مسجد، مبلغ اسلام و آمر به معروف و ناهی از منکر است و نگاه به آن ثواب دارد و در آن و اطراف آن کم-تر گناه می‌شود.

مساجد مشترک المنافع و پشتیبان یکدیگرند^{۱۱} و اگر تجهیزات و مصالح آنها بلااستفاده باشد، از آنها در مساجد دیگر استفاده میشود.

مسجد و حضور در آن جامعه را پاک و از آلودگی دور می‌کند.

بانیان مساجد از پایه گذاران سنت‌های حسنه هستند^{۱۲} و توفیق بزرگی است که لیاقت آن را به هر کس ندهند.

وسعت مسجد: (آسیب مساجد بزرگ)

۱- چنانچه در انواع مساجد متذکر شدیم بهترین مساجد در کارکرد تربیتی مساجدی با وسعت کم است چرا که امام جماعت نظارت بهتر و بیشتری دارد. متأسفانه توسعه مساجد رایج شده که کمتر موفق اند. مساجدی را توسعه می‌دهند که لازمه آن نبود مسجد تا مسافتهای طولانی است. در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله مدینه توسعه‌ای نداشته و بیش از ۳۰

۵ . چون کارکرد و اهداف آنها یکی است لذا مؤید همدیگرند نه مضر و ضرار به همدیگر.

۶ . محاسن، ج ۱، ص ۵۵: «قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ۷: مَنْ بَنَى مَسْجِدًا كَمَفْخَصِ قِطَاعِ بَنِي اللَّهِ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ»
۷ . ان شاء الله در جای خودش به آن خواهیم پرداخت.

۸ . مردم نمی‌توانند بگویند هر کس ساخته خودش هم آن را تعمیر و از آن نگهداری کند و خودش در آن نماز بخواند و همه مسئولیت‌هایش را بپذیرد.

۹ . البته مردم موظف به تعمیر و تطهیر مسجد و مقابله با سوءاستفاده‌های از آن هستند.

۱۰ . وقتی به کاری "سنت حسنه" می‌گویند که سنت حسنه مهم یا اهمی را از بین نبرد. برخی ساختن مهدیه و حسینیه را سنت حسنه می‌دانند در حالی که ساخت این گونه اماکن، مسجد را تحت الشعاع قرار می‌دهد این در حالی است که عبادت و سایر کارها در این اماکن ثواب افزوده‌ای ندارد و با خانه یکسان است و اگر انجام امور عبادی در این مکان‌ها به مسجد ضرر بزند علاوه بر این که ساخت این مکان‌ها سنت حسنه نیست به جهت مضر بودنشان حکم دیگری هم دارند که معلوم است.

۱۱ . مساجد - در هر کجای دنیا که باشند - در آداب و احکام با هم فرقی ندارند و در قرآن کریم، واژه مسجد - غیر از مسجد الحرام - عموماً به صورت جمع - مساجد و کل مسجد - به کار رفته است و اگر مفرد آمده در احکام است که حکم آن برای همه مساجد است.

۱۲ . عمدة القاری، ج ۴، ص ۲۱۲: «كُلُّ بِنَاءٍ وَبِأُلِّ غَلَى صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا مَسْجِدًا فَإِنَّ لَهُ يَهْ قَصْرًا فِي الْجَنَّةِ مِنْ لَوْلُو».

مسجد وجود داشته و فاصله بین دو مسجد بسیار کم بوده است با اذان مسجد پیامبر ﷺ ۹ مسجد نماز می خواندند^{۱۳} که حاکی از کوچکی و نزدیکی بودن مساجد است

به جای توسعه، تعدد مسجد را در فاصله های کم، تا همسایگان بهتر بتوانند از نعمت مسجد بهره مند شوند و محروم نباشند.

علاوه بر این گاهی توسعه مسجد بیش از ساخت کل مسجد هزینه تلفیق دارد چرا آنکه راضی نمی شود مسجد کوچک خراب شود تا بزرگتر ساخته شود.

اقتصادی نیست که برای سالی چند مرتبه مثل نماز عید و شب قدر مسجدی را توسعه دهیم و یکی از آفت های مساجد بزرگ: همه از عهده ساخت آن بر نمی آیند و هم اداره آن مشکل و مانع ساخت مسجد کوچک شده است و مساجد کوچک از فکر فرهنگ مردم بیرون رفته با اینکه امتیازات مسجد کوچک بی شمار است و پیامبر ﷺ مسجد که می ساخت نسبت به خودش کوچک بود با اینکه در آن زمان ساخت مسجد آنقدر امکانات نمی خواست دیواری به اندازه قامت انسان داشت لذا توسعه، شکل مسجد را به هم می ریزد.

گاهی همسایه مسجد تا جایی است که صدای اذان بدون بلندگو برسد (خانه های بزرگ) و گاهی چهل خانه است که بدلیل چند طبقه بودن یا کوچک بودن خانه ها ملاک قرار می گیرد.

وقتی همسایگی مسجد ارزش است هر خانه ای که به مسجد نزدیکتر است ارزش و فضیلت بیشتری دارد و بهتر از آن آن است که هر خانه همسایه چند مسجد باشد

در بعضی روایات خانه نزدیک سفارش شده و در بعضی روایات منع شده از اینکه کسی خانه دور را بفروشد و نزدیک مسجد بخرد. جمع آن این که هر کسی حال پیاده روی دارد و جوان است دور و هر کسی طاقت راه رفتن ندارد، خانه نزدیک تهیه کند.

گاهی بلواری رسیدن به مسجد را سخت و غیر معقول می کند لذا مسجد باید طوری طراحی شود که معمولا پر باشد

بعضی موسسان برای مواقع خاص برای مساجد کوچک تدابیری می اندیشند تا مسجد اتصال با کوچه و بیرون را داشته باشد.^{۱۴} مسجد را کوچک ولی رواق و حیاطهای غیر محصور و ایوانهای متعدد می سازند که در ایام عادی

^{۱۳} . «كَانَ بِالْمَدِينَةِ تِسْعَةُ مَسَاجِدَ مَعَ مَسْجِدِ النَّبِيِّ ﷺ يَسْمَعُ أَهْلُهَا تَأْذِينَ بِلَالٍ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَيُضَلُّونَ فِي مَسَاجِدِهِمْ، أَقْرَبُهَا مَسْجِدُ بَنِي عَمْرِو بْنِ مَبْدُولٍ مِنْ بَنِي النَّجَّارِ، وَمَسْجِدُ بَنِي سَاعِدَةَ، وَمَسْجِدُ بَنِي عَبِيدٍ، وَمَسْجِدُ بَنِي سَلْفَةَ، وَمَسْجِدُ بَنِي زَابِحٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ، وَمَسْجِدُ بَنِي زُرَيْقٍ، وَمَسْجِدُ بَنِي غِفَارٍ، وَمَسْجِدُ أُسْلَمَ، وَمَسْجِدُ جُهَيْنَةَ، وَيَشْكُ فِي الثَّاسِعِ» - مراسيل ابي داوود - ج ۱ ص ۷۸ تسهيل المقاصد ص ۳۳۰

۱۴. مثل شبستان اصلی و شبستانهای در زاویه که در صورت لزوم قابل اتصال به هم و توسعه باشد.

تفرج‌گاه و پارکینگ است و در ایام خاص و شلوغ محل حضور مردم و اقامه نماز جماعت و اتصال به مسجد دارد و جمعیت محصور در مسجد می‌شود مثل مسجد ملک حسن که ۲۰ هزار نفر جمعیت می‌گیرد ولی تا ۴۰۰ هزار نفر فضا دارد بنابراین در روستاها و شهرها وسعت مسجد به اندازه جمعیت ساکن در شعاع چهل خانه کافی است اگر زمین وسعت دارد در یک طبقه و بقیه حیاط و پارکینگ و اگر زمین کوچک است در چند طبقه طراحی شود.

مسلمان فصلی یا دائم:

بعضی از اربابان فرهنگ به مسلمانان فصلی دلخوش کرده اند مثل اعتکاف و اربعین و عاشورا ... و حال آنکه مسلمانان دائما نیاز به تقویت اراده و ایمان دارند که نتیجه آن دین سیاسی می‌شود نه سیاست دینی (سیاست ما از دیانت ماست نه دیانت ما از سیاست)

از ویروس های مذهبی که اسلام شدیداً با آن مبارزه کرده دور کردن مردم از جمع های کوچک و الگو قرار دادن جمع های بزرگ ولی کم اثر است. در اسلام اعیاد مشخص و مراسمات معلوم و تجمعات بزرگ معین شده است مثل نماز جمعه که مسافت آن و فاصله آن را مشخص کرده اند اما برای نماز عید دلیلی بر تجمع زیاد نداریم و تعطیل کردن مساجد و کشاندن آنان به مساجد بزرگ دلیل ندارد.

از جمله شب قدر که در مساجد محلی امور اجتماعی و فرهنگی و حتی خانوادگی یکساله مردم برنامه ریزی می‌شود ولی صدا و سیما با پخش مستقیم مراکز خاص مردم را از مساجد محلی دلسرد کرده و عموم مساجد را به تعطیلی کشانده با اینکه مراسمات بزرگ معمولاً معنویت کمتری دارد و با رفت و آمد به آن وقت بسیاری می‌گیرد با اینکه نماز در مسجد جامع ۱۰۰ برابر است ولی اولی مسجد محلی است که در حکم و جوب و این آسیب کم کم به روستا سرایت کرده و احساسی به ساخت مسجد و حضور در آن ندارند مردم سالی چند مرتبه در مراسمات بزرگ شرکت می‌کنند و حال آنکه اگر مراسم محل باشد حداقل روزی یک مرتبه شرکت می‌کند و علاوه التزام آور است و مردم تحت نظارت بیشتری هستند و آسیبهای اجتماعی کمتر است

بعد از انقلاب مساجد، بزرگ کم ساخته نشده است و شاید از نظر گنجایش جمعیت کافی باشد ولی یا پر نمی‌شود یا اگر بشود ترافیک ایجاد می‌کند در نتیجه از نظر دسترسی به دلیل بزرگ بودن و ایجاد فاصله زیاد مشکلاتی بوجود آورده است. استفاده از مساجد کوچک بیشتر از استفاده از مساجد بزرگ است و هزینه اش کمتر از مساجد بزرگ است. تأسیس مساجد بزرگ، باعث کم توفیقی مردم در ساخت مسجد شده است

بعضی می‌گویند مسجد بزرگ و جامع باشد و استحباب نماز در مسجد جامع هم مؤید آن است ولی مساجدی که پیامبر ﷺ تأسیس کرده معمولاً ۳۵ ذراعی و نزدیک به هم بوده است.

گرچه جمعیت هرچه بیشتر باشد بهتر است ولی تعدد مسجد هرچه بیشتر باشد کاربر بیشتر و بهرمندی بهتری خواهد داشت

گرچه مراسمات و مساجد بزرگ شاید فوایدی چون استفاده از شخصیت ها و خطبا و امثالهم داشته باشد ولی متولیان مراسمات بزرگ در تمام سال مشغول تدبیر اند که اینگونه مراسم رو به فزونی است بدون اینکه آسیب شناسی شود گرچه علماء جامع الشرایط توجه دارند که قرآن شعوب و قبائل را تایید کرده و در فقه و معارف به آن توجه شده

لازم به ذکر است که مساجد بزرگ را اشخاص نمی توانند بسازند، حکومت ها می ساختند

اینکه مساجد بزرگ را گروهی بسازند مشکلاتی بوجود آورده است از جمله اختلاف در تجهیزات و خدمت (محراب دارد منبر ندارد، چلچراغ دارد فرش ندارد) اما مسجدی که یکنفر می سازد معمولاً تجهیزات و طراحی آن متناسب با بودجه خودش است.

نماز جماعت صبح در سراسر کشور در هر شرایطی و هر شخصیتی معمولاً کمتر از ۱۰ نفر و بالاتر از ۴۰ نفر در ایام عادی نیست مگر حرم های مطهر که آن هم نیاز به کارشناسی دارد که در قم با رونق حرم صدها مسجد بی رونق شده (جمعیت حرم به اندازه ۵۰ مسجد است ولی سیصد مسجد را بی رونقی کرده است) و مثل پیاده روی اربعین که سبب تعطیلی اربعین داخل کشور شده است.

و با منحصر کردن سالگرد امام علیه السلام در تهران مردم در شهرستانها میلیونها انسان سرگردان و به مراکز تفریحی می روند چون امکان حضور همه در تهران نیست

(وقتی امام جماعتی جمعیت مسجدش را زیاد دید گفت چرا مساجد همسایه را رها کرده اید و به اینجا آمده اید)

ساخت مسجد بزرگ مشکلی را حل نمی کند. صدها هزار مسجد محلی در ایران نیاز داریم درحالیکه حدود ۶۰ هزار مسجد در ایران است که دو سوم آن در روستاها هستند با یک سوم جمعیت. ده ها هزار مسجد در اماکن دولتی نیاز است.

وسعت مساجد

بعضی ادیان اجازه ساخت مساجد جدید داده نمی شود چنانچه ما هم اجازه ساخت مسجد الحرام در جای دیگر نداریم و در اسلام اجازه داده شده که هر جا و هر زمین را می شود مسجد ساخت و این ترخیص بزرگ ترین نعمت است (الحمد لله الذی جعل لی الارض مسجدا و طهورا). چرا که اگر مسجد برای همه نیازهای عبادی و اجتماعی است که از جمله آن تربیت است و آن «تقوموا لله مثنی و فرادی» تربیت اندازه دارد حتی کلاس دانشگاهی بیش از ۲۰ نفر نیستند و مسجد جای تربیت انسانها است. ولی در باب انتظار جماعت آمده گرچه هرچه صبر کنیم جمعیت زیادتر

می‌شود ولی وقتی به ۴۰ نفر می‌رسید دیگر منتظر نبوده‌اند و در صدر اسلام رایج بوده که برای بیش از ۴۰ نفر مسجد جدیدی ساخته می‌شده است و تجمع بیش از ۴۰ نفر برای نماز جمعه (هفته‌ای یک بار) بوده است. اینکه برای جذب جمعیت بیشتر مسجد را توسعه می‌دهند تجربه موفق نبوده علاوه بر اینکه مساجد کوچک و بزرگ سالی چند مرتبه ازدحام دارد و برای چند مرتبه در سال نباید مسجد را بزرگ و در نتیجه کم رونق کنیم،

متأسفانه امروزه ساخت مساجد بزرگ با مرافق متعدد و توسعه مساجد کوچک، مساجد را از رونق انداخته است و عده‌ای بدون هدف یا اهداف نامعینی دست به تخریب مساجد کوچک می‌زنند و مساجد را از حالت اولیه خود خارج می‌سازند و معماری آن را به هم می‌زنند؛ در حالی که می‌توان با هزینه کمتر با فاصله‌ای نزدیک، مسجد دیگری بنا کرد تا هم مردم به فیض بهتری برسند و هم مسجد دچار تخریب و مخارج زیادی نشود و مردم بیشتر از همسایگی مسجد استفاده کنند.^{۱۵}

بعضی متوهم اند هرچه مسجد بزرگ‌تر باشد جمعیت بیشتری جذب می‌کنند مسجد را توسعه می‌دهند و در تلفیق معماری مشکل پیدا کرده یا باید همه را خراب کنند و یا با هزاران زحمت ضمیمه کنند که متأسفانه موفق نبوده بلکه دلیلی بر بی‌تجربگی امام و مسؤولین مسجد است و حال آنکه اگر به‌جای توسعه، مسجد جدیدی بسازند، هم ارزان‌تر و هم سریع‌تر خواهد بود و هم مشکل مهندسی نخواهد داشت.

چنانچه بعضی بر این باورند که همه مسجدها بسته باشد تا مسجدشان آباد باشد و این به معنی تخریب مساجد دیگر است و از وساوس شیطانی سرچشمه گرفته است. چرا که هر محلی بیشتر مسجد داشته باشد جمعیت هر کدام زیاد خواهد شد. خیابان ۱۷ شهریور تهران بیش از ۱۰۰ مسجد شلوغ و فعال دارد که اکثر آن کوچک است و حال آنکه هر جا مسجد کمتر است جمعیت بایسته ندارد با اینکه بزرگ ساخته شده

گرچه امکانات حمل و نقل آسان شده است ولی مشکل پارکینگ زیاد است یعنی اگر به‌جای یک مسجد ۱۰ هزار متری، صد مسجد ۱۰۰ متری ساخته شود، هم هزینه کمتر و هم اصراف نشده و هم امامت و کنترل و حفظ و نگهداری آن آسان خواهد بود.

بزرگی مسجد جزء آمار نیست کشورهای مثل اندونزی با بیش از ۶۰۰ هزار مسجد و بنگلادش که کمتر از یک نهم ایران است ۳۰۰ هزار مسجد دارد قهراً مساجد کوچک است و الا ممکن نیست آمار و تعدد مساجد مطلوب است.

۱۵ . البته در نگاه کلان و کلی ساخت مساجد بزرگ، لازم است و سلاطین و حاکمان هم در گذشته به این امر مبادرت می‌ورزیدند ولی باید توجه داشت که آنان هم در یک شهر بزرگ فقط یک مسجد بزرگ می‌ساختند بنابراین دلیلی نداریم بر این که همه یا بیشتر مساجد را بزرگ بسازیم مخصوصاً که امروزه مساجد بزرگ نیاز به تأسیسات و هزینه‌های بسیار سنگینی دارد که اغلب از عهده و حتی از عمر یک نفر بیرون است. البته امروزه بهتر است دولت به جای مصلأ، در هر شهر یک مسجد بزرگ بسازد و نماز جمعه در مسجد برگزار شود نه در مصلأ که آسیبهای متعددی دارد.

یکی از وظایف حاکم اسلامی تهیه مسجد برای مردم است تا مردم موظف شوند تطهیر و تعمیر مادی و معنوی (حضور) کنند

بعضی روایات پیاده روی و بعضی سواره را سفارش کرده‌اند. جمع: اگر خانه دور است سواره بیاید تا خسته وارد مسجد نشود و هر کس نزدیک است پیاده برود.

بعضی روایات «سارعوا الی مغفرة» را سرعت رفتن به مسجد و بعضی دیگر آهسته و با قدم‌های کوتاه رفتن را. جمع: اگر قبل از اذان و اقامه است آهسته و اگر دیر شده با عجله برود.

کسی که نمی‌تواند مسجد بسازد مسجد را تمیز کند که ثوابش مثل مسجدسازی است «من اخرج اذی من المسجد بنی الله له بیتاً فی الجنة».

اهل سنت خواسته بگویند کسی که سیر و پیاز بخورد به مسجد نرود که اشکال دارد ولی روایت داریم که اشکال ندارد.

«لا صلاة لمن لم یصل فی المسجد مع المسلمین الا من علة»

وقتی نابینایی (کور بودن) حتی در شب علت نیست و دوری و نزدیکی علت نیست، سرما و گرما علت نیست پس چه چیز می‌تواند علت باشد. البته در مورد جدا شده یکی باران نیز و دیگری بوی بد.

عبارات تخریب مسجد در روایات «هدم المساجد» «زخرفت المساجد» «تحقیر المساجد»، توهین به مسجد، جسارت به مسجد، «تدمیر المسجد»

نماز مستحب در خانه مگر در مساجد خاص که نماز مستحب مخصوص به خود دارد

۱. بسیاری از افراد قدرت ساخت مساجد بزرگ را ندارد.

۲. پارکینگ مساجد بزرگ با مسجد فاصله دار می‌شود

۳. ساخت آن به طول می‌انجامد.

۳. چون ساخت مساجد بزرگ با فواصل کوتاه امکان‌پذیر نیست، به ناچار فاصله بین مساجد زیاد می‌شود و میزان دسترسی مردم به مساجد کاهش می‌یابد.

۴. اکثر اوقات از جمعیت پر نمی‌شود و در اذهان عمومی کم‌رونق جلوه می‌کند.

۵. در مناسبت‌هایی که پر می‌شود، آزار و اذیت همسایگان را فراهم می‌آورد.

۶. تعهد مردم به حضور در آن و نگهداری از آن کاهش می‌یابد.

۷. نگهداری و حفظ آن و خدمت در آن از توان یک نفر خارج است.

مسجد نمونه: یک نفر افتخار ساخت و نگهداری آن را داشته باشد و مساجد بزرگ معمولاً از عهده یک نفر خارج است

۱. غالباً مبتنی بر اصول صحیح مهندسی و معماری و بر اساس معیارهای کارشناسانه ساخته نمی‌شود.

۱۰. حفظ و نگهداری آن از عهده یک خادم بیرون است و تعدد خادم می‌خواهد که عوارض دارد و تقسیم کار در خدمت هم هنوز بررسی نشده است.

نکته مهم

امتیازات مساجد کوچک:

به دلیل کمبود مسجد و گران بودن قیمت زمین اگر ساخت مساجد کوچک تبدیل به یک فرهنگ عمومی شود، بهتر است؛ چرا که:

۱. مسجد کوچک، زودتر و بهتر ساخته می‌شود.

۲. جرأت مردم در اقدام به ساخت آن افزایش می‌یابد.

۳. هزینه و ساخت آسان‌تر و یک صنف یا یک فامیل و حتی یک نفر می‌تواند هزینه ساخت آن را به عهده بگیرد.

۴. در فواصل کوتاه و نزدیک مسجد ساخت و همه مردم را همسایه مسجد و دسترسی به مسجد آسان.

۵. چون کوچک است، زود پر می‌شود و همیشه پررونق است.

۶. مردم به حضور در آن تشویق می‌شوند و به آن دل می‌بندند.

۷. اداره آن آسان و میزان تأثیرگذاری آن زیاد است.^{۱۶}

۸. انگیزه‌های متفاوت، مردم را در رفتن به مسجد انتخابگر می‌کند

۹. خدمتگزاران مساجد، نقاط قوت را بهتر شناسایی و به هم منتقل می‌کنند و باعث پیشرفت همه مساجد می‌شوند.

۱۶. مسجد همانند کلاس است که هر چه افراد آن زیادتر باشند میزان تأثیرگذاری معلم و مربی کمتر می‌شود چنانچه در روایت بیان فضیلت نماز جماعت در مسجد، از دو تا ده نفر ثواب برشمرده شده است ولی برای بیشتر از آن ثواب معینی ذکر نشده است گویی حد نصاب حاضرین در مسجد، ده نفر است چنانچه در نماز جمعه حد نصاب، پنج نفر است و بی جهت نیست که پیامبر برای هر فامیل یا ساکنین هر قلعه‌ای کوچک مسجدی می‌ساخت و از این که با اذان بلال، نه مسجد نماز می‌خواندند معلوم می‌شود که مساجد، کوچک و نزدیک به هم بوده‌اند.

۱۰. حس رقابت در خدمتگزاران مساجد ایجاد می‌شود؛ رقابتی مفید و سازنده که نه در آن ریا موضوعیت دارد و نه ضرار

۱۱. امام مسجد تسلط و نظارت بهتری بر مسجد و مسجدی‌ها دارد.

۱۲. یک خادم نیز به خوبی از عهده انجام وظایفش بر می‌آید.

۱۳. مساجد کوچک نسبت به مساجد بزرگ نیروهای بهتری تربیت می‌کنند.

۱۵. آنچه فرهنگ دینی را تقویت می‌کند، تعداد و کثرت مساجد است، نه بزرگی بودن آنها.

۱۶. تعداد مساجد ملاک است نه بزرگی بودن بجای یک مسجد ده هزار متری یکصد مسجد ۱۰۰ متری می‌توان ساخت.

۱۷. اگر مساجد زیاد باشد و در دسترس همه قرار داشته باشد بهتر می‌توان نمازهای پنج‌گانه را پنج وقت بخوانیم.

۱۸. مساجد کوچک برای نماز فرادی آمادگی بیشتری دارد و نماز فرادی در مسجد علاوه بر اینکه بهتر از جماعت بیرون است منجر به جماعت می‌شود

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجْتَمِعُ أَرْبَعُونَ رَجُلًا فِي أَمْرٍ وَاحِدٍ إِلَّا اسْتَجَابَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُمْ حَتَّىٰ لَوْ دَعَوْا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ لَأَرْأَوْهُ.

بحار الأنوار (ط - بيروت)؛ ج ۹۰؛ ص ۳۹۴

۱۹. امامت در مساجد کوچک بدلیل تسلط بیشتر، خدمات فراگیرتر و همیشه بارونق است

هرچند نماز در اینگونه مساجد نسبت به مسجد جامع کمتر ثواب دارد ولی ساخت و حضور در آن با سایر مساجد تفاوتی ندارد و گاهی نماز در مسجد قبیله اولی از مسجد جامع است (اولی بعد از استحباب به معنی لا یجوز ترکها است)

با نبود مسجد قبیله، مسجد جامع هویت ندارد. (کارکردهای مساجد جامع با کمبود مساجد خانوادگی تضعیف می‌شود)

امنیت زنان بهتر و حضور آنان بیشتر می‌شود.

حضور و غیاب آسان، خوبی‌ها جلا و بدی‌ها در محل مضمحل می‌شود. از گسترش هیئت و حسینیه‌های کوچک جلوگیری می‌شود.

معمولا خادم مسجد، سرایدار مجتمع و قلعه است و هزینه های آن جزء شارژ به حساب می آید و باعث گسترش کمی و کیفی مسجد می شود. امام و روحانی افراد را بهتر می شناسد و در امنیت اجتماعی، سیاسی و حتی اقتصادی موثر است. برای ولیمه، عروسی، دید و بازدیدها و پذیرایی ها نیاز به باشگاه نخواهیم داشت چون قلعه ها تبدیل به ساختمان طبقاتی شده است و نیاز به محل ارتباط و جلسات عمومی بیشتر است.

چرا بزرگترین فضا هر واحد مسکونی به پذیرایی اختصاص یابد در حالی که فقط سالی چند مرتبه از آن استفاده می شود و با اینگونه مساجد، نیازی به آن اتاق های پذیرایی نیست؛ و با توجه به قداست مسجد جلسات، مفید و زمینه گناه کمتر می شود.

۱- ساخت مسجد و تعدد آن اسراف نیست.

۲- مردم شهرهای مهاجر پذیر بیش از روستا نیاز به مسجد دارند

۳- مساجد تخریب شده و متروکه بیش از مساجد ساخته شده است

۴- مسجد ساده ثوابش از مسجد مجلل کمتر نیست

۵- مسجد اندازه ندارد (کوچک یا بزرگ باشد):

⊞ پیامبر ﷺ مساجد را کوچک می ساختند جز مسجد مدینه که آن را هم چندان بزرگ نساخت

⊞ عمده مساجدی که پیامبر ﷺ ساخته به نام فامیل و قبائل بوده است و بزرگ نبوده است

⊞ هر چه مسجد بزرگ بسازیم باز هم شب قدر و عاشورا، عید قربان و فطر کمبود داریم بهتر آن است که مسجد بگونه ای باشد که در ایام شلوغی امکان اتصال باشد

⊞ بزرگ ساختن مسجد جوابگوی تعدد مسجد نیست (همه می دانیم صد مسجد صد متری بهتر از یک مسجد ده هزار متری است؛

۶- با ساخت مساجد بزرگ:

⊞ فاصله مساجد را زیاد می کنیم

⊞ کارگزاران مسجد را به چالش می کشیم

⊞ قدرت انتخاب را از مردم می گیریم چون فاصله زیاد میشود

⊞ ترافیک و پارک و وسائل نقلیه اطراف مسجد باعث اذیت همسایه ها می شود

⊞ دسترسی زنان به مسجد مشکل می شود

⊞ آثار تربیتی مسجد کم میشود

⊞ نظارت امام کمرنگ می شود

⊞ تفقد و احوالپرسی سختتر می شود

- ⊞ هزینه های جاری مسجد بیش از حد می شود
- ⊞ ساخت آن از توان یک نفر خارج است.
- ⊞ ساخت آن طول می کشد
- ⊞ قهرا تغییرات معماری پیدا می شود
- ⊞ یک خادم کم و چند خادم چالشزا است
- ⊞ فقط ایام خاصی پر میشود و مسجد از رونق می افتد چون هر روز پر نمی شود

۷- فاصله میان دو مسجد یا چند مسجد بیان نشده است و هر کسی بخواهد می تواند ملک خود را و گرچه کوچک مسجد کند و مزاحمت او جایز نیست و اصرار پیامبر ﷺ بر ساخت مسجد برای هر قلعه و مجتمع مسکونی و فامیل و اصناف بدون لحاظ فاصله و ایجاد مسابقه بین اقوام در حضور مسجد و تعمیر آن که همچنان جاری است که مساجد فامیلی و صنفی مجهز تر و حضور افراد در آن چشمگیر تر و احساس مسئولیت برای آن و در آن بیشتر است